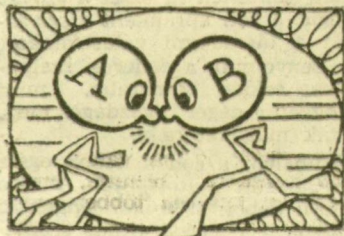

Kor-szerű műveltség

Sokan emlékeznek még rá, micsoda országos vita kerekedett Kund Abigél töréből. Néhány esztendeje történt, hogy a televízió Kicsoda-Micsoda vetélkedőjén egy kislány már majdnem mindent kitalált ahhoz, hogy rájöjjön a kérdésre: Kund Abigél hosszú, hegyes töre a megfajtás, amely kioltotta Bárczi Benő életét. Tudta már a kislány, hogy egy versben szereplő tárgyról van szó, sőt azt is, hogy egy Arany-balladában szerepel ez a tárgy, de ennél tovább nem jutott. S amikor — már vesztesként — elárulták neki, hogy a Tetemrehívás című Arany-balladáról van szó, akkor megmondta, hogy ő bizony ezt nem is ismeri. Az már korábban kiderült, hogy több Arany-balladát ismer, de ezt nem.

Hogy szól Newton harmadik törvénye?

Az esetből hírlapi vita robbant ki, volt, aki úgy érezte: szegényebb lesz az anyanyelve annak, aki például ezt a balladát nem ismeri. Mások éppen a Tetemrehívást nem hiányolták, de sok más verset, regényt, szerzőt igen, és elpanaszolták, hogy iskoláinkban ugyanis túlsúlyba kerültek a természettudományos tárgyak, a matematika, a kémia, a biológia, a fizika, és a humán tárgyak háttérbe szorultak. Ezzel pedig éppen a fiatalok érzelmi nevelése marad el, ezért is sivárodik el annyi ifjú leány és fiú érzelmi élete.

Nosza, felhőrdültek — írásban, s még inkább a szóbeli vitákon — a természettudományok hívei, és a siránkozóknak szegezték a kérdést: mi Newton harmadik törvénye? S bizony, amúgy műveltnek, tájékozottnak ismert emberek is ijedten kapkodtak emlékezetükben, hátha sikerül felidézni, hogy is van az, ha A test hatást gyakorol B testre? Nem sok embernek sikerült a válasz, még azoknak sem, akik gimnáziumi érettségi bizonyítványt őriznek odahaza, tehát egyszer erről már hallaniuk is kellett.

— S még maga követeli Kund Abigél törét?! Amikor a világ alapvető mechanikai mozgástörvényeiről sincsenek pontos fogalmak — szól ilyenkor az ítélet. — Pedig hol vagyunk már a mechanikától a fizikában. Az atomfizikát kellene megértenie a korszerűen gondolkodó embernek. Nemcsak azért, mert illik, hanem azért, mert a világot, hétköznapjainkat, munkánkat sem érthetjük enélkül igazán. Téves elképzeléseink vannak a valóságról, ha nem értjük az atomfizikát.

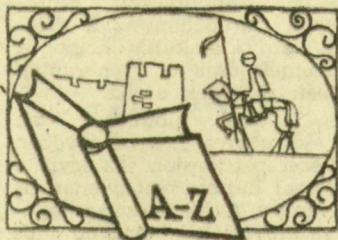
No de végül is, mire van szükség a ma emberének ahhoz, hogy műveltségét korszerűnek, megfelelőnek, az ország és a társadalom igényei szerint megfelelőnek tartsuk? (Szándékosan nem a gyerekek, a fiatalok korszerű műveltségét említettem, mert nekik nem a ma, hanem a holnap igényeinek kell megfelelni.) Arról kell tehát a jelenben beszélni: mi a mai felnőttek korszerű műveltsége, mi az, ami fontos a felnőtt ember számára? Kund Abigél töre, vagy Newton harmadik törvénye? Vannak, akik erre a kérdésre megkerülik a választ, és azt mondják: semmiféle adat nem fontos. Az évszámokat, a történelmi adatokat, a verseket, és a fizikai törvényeket meg lehet keresni a könyvekben, a lexikonokban. Az a fontos, hogy ezeket a könyveket meg tudjuk találni, a szükséges adatokat ki tudjuk keresni belőlük. Az igazán fontos az, hogy gondolkodni tudjunk. Fölismerjük a dolgok lényeges összefüggéseit, az ellentmondásokat és feloldásukat lehetőségeit. Az ilyen vélemények jegyében azután roham indul az évszámok ellen, az adatok ellen, a versidézetek ellen.

Csak hát az a baj ebben az érvrendszerben, hogy elfeledkezik arról: gondolkodni nem lehet konkrét tények, adatok nélkül. Az egyszerűség ismerete nélkül nem lehet sem szorozni, sem osztani, sem hatványozni, sem gyököt vonni. Az egyszerűséget pedig nem lehet alkalmanként matematikai lexikonból kinézni. Gondolkodni se nagyon lehet rajta, csak tudomásul venni, hogy a mennyiségeknek ilyen összefüggéseik vannak. Ezeket az összefüggéseket pedig be kell bírni, s legalább a negyedik általános iskolai osztály végére, ha álmából verik fel azt a gyereket, ak-

kor is rá kell, hogy vágja: $9 \times 7 = 63$. Enélkül nem megy.

No, persze, az egyszerű megismerését senki sem akarja lexikonokkal helyettesíteni, csak éppen arról feledkeznek meg sokan, hogy nemcsak a matematikának van egyszerűsége. A földrajz példái az, hogy ha ránézünk egy színes térképre, akkor tudjuk: mit jelent a zöld, a kék, a barna, s ez, valamint az Egyenlítőtől és a sarkoktól való távolság milyen kihatással lehet az adott terület időjárására, mezőgazdaságára.

Balassi Bálint és a lexikon

A magyar történelem egyszerű, hogy mikor koronázták meg Istvánt, mikor volt Dózsa felkelése, a mohácsi vész, Buda visszafoglalása a töröktől, a márciusi forradalom, a kiegyezés, az első világháború, a Tanácsköztársaság, a második világháború, és a felszabadulás. A magyar nyelv egyszerűsége a helyesírás. S így lehetne végigmenni az iskolai tantárgyakon, jelezve csupán: mennyi minden van, amire nem lehet gondolkodással „rájönni”, amit meg kell tanulni, adott esetben „bebírázni”. Minden tudomány megvan a maga egyszerűsége, amit nem lehet gondolkodás útján kitalálni, amire nem lehet „rájönni”, amit adott esetben meg kell tanulni, hogy bármikor felidézhető módon elraktározhassunk tényeket, adatokat.

Am eddig csak az egyszerű típusú tennivalókról szoltunk. Elégé kézenfekvő, hogy a felnőtt ember számára nem elégséges, ha csak annyit tud a világról, annak mennyiségi, nyelvi, művészi, fizikai, kémiai, földrajzi, biológiai, tudományos és gyakorlati dolgairól, mint amit egy általános iskolás kisdíáknak 4–8 év alatt el kell sajátítania. A világ megtanulandó, méghozzá kívülről megtanulandó „egyszerűsége” sokkal-sokkal gazdagabb, bonyolultabb, hogysem az, aki egy kicsit is tájékozódni akar a természet és az ember dolgában, mellőzhetné. De még a lexikont se nagyon lehet használni, ha sok-sok tény nincs előre elraktározva — saját fejünkben.

Nézzünk egy példát! Üssük föl a Magyar Irodalmi Lexikont Balassi Bálintnál. Rögtön az elején megtudjuk, hogy nevét kétféleképpen írta: Balassinak és Balas-

sának is. Azt is megtudhatjuk a lexikonból, hogy 1554 októberében született, és 1594-ben halt meg. Mindössze negyven évet élt. De már a következő sorok egyikeben ez áll: „Élete jellegzetesen nyugtalan, reneszánsz élet”. Mármost mit csinál ezzel a meghatározással az, aki nem tudja, mi az, hogy reneszánsz? Ahhoz már tudni kell valamit fejből, hogy hol keressen... Valamit már korábban meg kellett tanulnia a művészetek történetéből, ha úgy tetszik, egyszerűségeiből, hogy tudja, melyik lexikon után nyúljon, egyáltalán, „eszik-e, vagy isszák” azt a reneszánszt? Jó, hát ezt megtanultuk, nyúlunk a művészettörténeti lexikonért, nézzük meg, mi van itt a reneszánsz címszó alatt. Azt mondja a szöveg: „Szó szerint: újjászületés, a XV–XVI. századi európai kultúra és művészet összefoglaló elnevezése. Kettős értelme van: 1. Mint egyetemes történelmi fogalom a kor politikai-társadalmi életére, a tudomány, az irodalom és a művészet egy bizonyos jelenségére vonatkozik. 2. Stílus-kategóriaként elsősorban a művészettörténet használja, főleg a XV–XVI. századi olasz művészetekre és szélesebb értelemben stílus-kategóriaként”.

Aztán folytatja még a lexikon hosszan-hosszan, példákkal illusztrálva a XV–XVI. század elsősorban olaszországi művészetének történetével. Rögtön jegezzük meg, hogy aki nem tudja, mit értsen a stílus szó alatt, tovább kereshet a lexikonban, pedig csak Balassi Bálintról szeretett volna megtudni valamit. S ha, mondjuk, a hosszú leírásból már megismerte, mit kell értenie reneszánszon, még mindig nem biztos, hogy azt is tudja, mi a „reneszánsz egyéniség”. Pedig a lexikon Balassit éppen ezzel jellemezte! Ahhoz, hogy valaki jól érte ezt a meghatározást, hallani kellett már valamit Leonardo da Vinciről, festészetéről, tudományos, sőt hadászati munkáiról, Michelangelo freskóiról és verseiről, a Mediciekről és a zsoldosvezérekről, s csak ezek után lehet fogalma arról, milyen is az a reneszánsz egyéniség, ami, lám, Balassira is jellemző.

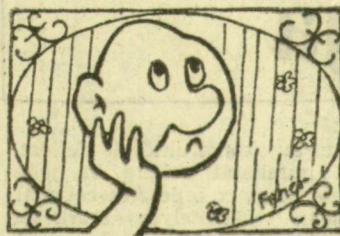
A korszerű műveltséghez mindez hozzátartozik? Nem feltétlenül. Balassi csak példa, hogy kiderüljön, nem lehet mindent az önálló gondolkodásra meg a lexikonokra bízni. Rendkívül sok dolgot el kell raktározunk a fejünkben, ha igazán műveltek, tájékozottak akarunk lenni. Ezek nélkül az emlékezetünkben megőrzött tények és adatok nélkül nincs a gondolkodásnak fogódzója. Gondolkodni csak valamin lehet, a semmin, az ürességen, az ismeretek hiányán legfőljebb csak a filozófus medíthalt.

Azért kellett erről ilyen hosszasan beszélni, mert mostanában mintha divattá válna, hogy a kor-

szerűség jegyében a tanulást, a megtanulást, az adatok fejben való elraktározását feleslegesnek tartjuk. A sok adat, tény ismerete már-már a korszerűtlenség látszatát kelti. Ez pedig nevetésszerű. Semmifajta műveltség nem képzelhető el megfelelő — és nem is kis számú — adat és tény ismerete nélkül.

Akkor hát a sok tény ismerete adja az igazi korszerűséget? Ez legalább ugyanolyan nevetésszerű feltételezés, mint az előző. Ha manapság sokan szídják, támadják az iskolát és, mindenfajta oktatási intézményt az adatok és tények „bifláztatása” miatt, akkor az nem azért van, mert az adatok jelentős részére nincs szükség. (Természetesen vannak olyan adatok és tények, amelyek elvesztik fontosságukat. Közismert példa, hogy a gőzgépről, a gőzmozdonyról a jövő iskolájában feltehetően egyre kevesebbet fognak tanulni a gyerekek, de az is valószínű, hogy a gőzmozdony tényét, mint a műszaki fejlődés egy fontos állomását, soha nem lehet elhagyni, ismerete nem válik feleslegessé.)

Gondolkodtatni — de a tényekkel

A probléma gyökere ott van, hogy az iskolákban korábban — s részben még ma is — az adatokat, a tényeket önállósítva, a valódi összefüggésekből kiemelve tanították. Ha egy érettségiző diáknak az a fontos, hogy tudja, mikor született az író és mikor halt meg, mikor házasodott meg és mikor írta egyik vagy másik fontos versét, mert feleletében ezt értékeli elsőrendűen, akkor nyilvánvaló, hogy az érettségire való felkészüléskor bírálni fog. S a példákat lehet szaporítani. Ha a történelmi tudást a csaták és békekötések évfordulóján mérik, akkor minden diák — s minden pedagógus, akinek ez a dolga — azzal foglalkozik, hogy a gyerekek a csaták és békekötések dátumait minél jobban „bevágják”. Ilyen gyakorlat volt, részben van is. A támadások tehát jogosak, csak éppen a fürdővízzel együtt a gyerekeket is ki akarják önteni. Gondolkodtatni kell — tényekkel. Ez a dolog veleje, s ez a neheze is.

BERNÁTH LÁSZLÓ

